

Könyvvilág

Iparpolitika felsőfokon Gondolatok Botos Balázs Az iparpolitika metamorfózisa című könyve kapcsán

Lentner Csaba

A metamorfózis a görög nyelvből átvett szó. A görög-római mitológiában a csodálatos átváltozásokat, átalakulásokat, mint amilyen az ember madárrá vagy fává válása, nevezték metamorfózisnak. Tudományos szakszövegekben ezeken az általános jelentéseken túl tudományágankénti sajátos jelentésekben is használatos. Így Botos Balázs az iparpolitika átalakulásának átfogó, tudományos igényű bemutatására használja. De rögtön a könyv címének másik szava, az iparpolitika is már (sajnos) némi magyarázatra szorul. Iparpolitika, még van ilyen? – merülhet fel a diszciplínában kevésbé járatos, vagy a 20-as, 30-as éveit taposó fiatal olvasóban. A rendszerváltás után szakemberré szocializálódók képzéséből az ágazati gazdaságpolitikák már kimaradtak. E recenzió írójának is kutatni kellett az emlékeiben, hogy mikor és hol találkozott utoljára az iparpolitika meghatározással. Bod Péter Ákos egyik könyve¹ provokatív alfejezeté-

nek címeként teszi fel a kérdést: Van-e már iparpolitika? A válasz, és a hozzá fűzött magyarázat körülbelül annyi, hogy valaha az ipar volt a vezető gazdasági ág, amelynek területei, ágazati és versenyképességi vonatkozásai számítottak a leglényegesebb gazdaságszerkezeti ügyeknek. De a meghatározás szűkebb vetületben is használatos, Magyarországon is. Vagyis a kitermelő és a feldolgozóipar állami segédlettel történő átalakításának (értsd privatizációjának) indokai, és eszköztársere vonatkozásában is használatos volt az iparpolitika kifejezés, még a szocialista nagyipar lebontása idején. A fogalom mai reaktivizálása során némi zavar is keletkezik, hiszen az angol nyelvből átvett, és általánossá vált „industry” kifejezés a food industrytól a banking industryig terjed.

Botos Balázs az iparpolitikát könyvének 1. fejezetében tudományos vetületben definiálja. Értelmezésében az ipar

PROF. DR. LENTNER CSABA, egyetemi tanár, a Polgári Szemle főszerkesztője
(dr.lentnercsaba@gmail.com).

Könyvvilág

kitermeli, illetőleg feldolgozza a társadalmi szükségleteket lefedő anyagi javakat. Majd kitér rá, fentebb is olvasható, hogy az angolszász értelmezés ennél szélesebb körű, átfogóbb. Utal rá, hogy regionális témájú dolgozatokban olyan gazdasági aktivitást jelöl, amely egy meghatározott területen a nyersanyagok javakká, illetőleg termékekké való feldolgozását jelenti. Általánosabb értelmezés, miszerint az ipar valamennyi értékteremtő tevékenységének összefoglaló neve. Hosszasan lehetne citálni az iparpolitika fogalmának megközelítését, nemzetközi aspektusait Botos Balázs könyvéből, de a 21. század elején általánosan konvertálható, és remélhetőleg hosszú ideig fennmaradó fogalomhatározást a szerző azzal adja, hogy az ipart rendszeresen végzett szakmai tevékenységnek tekintti, amelynek eredményeképpen valamilyen piacképes termék vagy szolgáltatás keletkezik. Az ágazati output a nagyon egyszerűtől, a kézművességgel előállított dolgoktól a nagyon bonyolult, nemzetközi kooperációban készülő rendszerekig, termékekig terjed.

Az elméleti alapvetések leírását és tisztázását szolgáló 1. fejezet után a szerző gazdag nemzetközi ismerettárból merítve alapos elemzést ad az újkori iparpolitika bölcsőjének számító Japán iparpolitikai periódusairól, eszköztárról, intézményrendszeréről, és elénk tárja a távol-keleti ország múltbéli sikerességének titkait is. A 2., nemzetközi kitekintést adó fejezetben ír az ASEAN-országokban, Egyesült Államokban és a nyugat-európai országokban regnáló iparpolitikák múltbéli sikereiről, válság alatti protekcionista intézkedéseiről, sőt az Egyesült Államok és az EU közötti elmentétekről, ágazatcentrikusan, iparpoli-

tikai vetületben. A fejezetből kitűnik, hogy nincs általános, minden országra, minden korban alkalmazható recept. Az ipar fejlesztése alapos szakmai ismereteket, politikai konszenzusteremtő képességet feltételező terület.

A könyv talán legizgalmasabb, a mai kor közép-európai, magyar olvasói számára a leginkább közel álló terület, a poszt szocialista–prekapitalista átmeneti korszak, különösen a magyar felzárkózási kísérlet iparpolitikai területeinek bemutatása. De mielőtt a recenzió, és a könyv talán legfőbb fejezetének szánt magyar iparpolitikai metamorfózisok részletes taglalásába kezdenénk, hadd tegyünk még egy elméleti, rendszertani meghatározást, amely némi, mára már antik gazdaságfilozófiai kihallással is bír. A kézművesipart felváltó gépi nagyipar kialakulása változást hozott a tőkés termelési viszonyokban. Világszerte. Ennek lényege, hogy a piaci alapokon szerveződő ipar a munkamegosztás fokozásával, vagyis marxista terminológia szerint² a termelés társadalmosodásával járt. A termelés a gépi nagyipar kialakulásával válik először a szó igazi értelmében társadalmivá. Vagyis a munkamegosztás nagyarányú, folyamatos fejlődésének vagyunk (napjainkban is) a tanúi. A gépi nagyipar felszámolja a természetes termelésre jellemző szétaprózottságot, a helyi piacok nemzeti, majd a nemzeti piacok nemzetközi piacokban egyesülnek, vagyis kialakul, majd meghatározóvá válik a világpiacon. A monopóliumok átlépik a nemzeti határokat, a vállalatok nemzetközi vállalatokká, sőt nemzetközi monopóliumokká válnak. Koncentrálódik a termelés, megteremtődik a korlátlan kibővítésének, hatékonyságnövelésének lehetősége, majd végső soron a társadalmi termelés és a termelőeszközök ma-

Könyvvilág

gántulajdona ellentmondása kiéleződik, amely a kapitalista termelési mód alapvető ellentmondása. Ebből következik – a marxista filozófia szerint – a termelés és a fogyasztás közötti antagonizmus. A gépi nagyipar kialakulásával a vállalaton belüli szervezethez egyre magasabb foka alakul ki, míg társadalmi, nemzetgazdasági, sőt világgazdasági vetületben (értendő a fogyasztói piacok vásárlóerejére és igényeire is) ez a szervezethez-erősödés, kohézió, koncentráció, elsődleges aggregált fizetési kereslet tartósan, folyamatosan nem emelkedik olyan mértékben, mint a vállalati belső paraméterek, tényezők összezsugorodási foka, hatékonysága, kibocsátott termékeinek mennyisége, használati értéke. Az önös piaci, profitcentrum érdek felső korlátainak eltűnése a termelés (illetve az összehangolt fogyasztás) nemzetgazdasági, társadalmi, sőt globális optimalizálását zárja ki. Tehát tökéletes a szervezethez a vállalatokon belül, és egyre tökéletlenebb a szervezethez a társadalmi, nemzetgazdasági, világpiacon méreteiben. Így a világ gazdaságát 1929–33-ban válság, majd a Bretton Woods-i pénzügyi rendszer összeomlását követően 10 évente egy-egy átfogó, az egész világra kiterjedő krízis rázza meg. A könyv vezérvonalát – külső szemlélőként, érdeklődő olvasóknak – elmagyarázandó, e tételekre fontos utalni, hiszen az iparpolitika csak ezen gazdaságtörténeti térben értelmezhető. Különösen számunkra, hiszen felzárkózási kényszereink, néha kényszerképzeteink a fejlett iparral bíró országokhoz ezért ennyire sorskérdés jellegűek (és sokszor félresikerültek) az elmúlt évszázadokban. Nemzetközi és történelmi környezetbe ágyazva, ahhoz viszonyítva érthetőek meg a magyar iparpolitika átalakulásai, kitörési kísérletei, permanens felzárkó-

zási attitűdjei. Állandó felzárkózási kényszerben élünk, ugyanakkor a célul kitűzött állapot, és maguk a célelérési eszközök is folyamatosan változnak, átalakulnak, újabb és újabb tartalommal töltődnek fel. Mire a kapitalista termelési módon belül élvonalbelinek számító iparpolitikai kurzusoknak egy-egy fejlettségi szintjét elértük volna, maga a célul kitűzött rendszer vált idejétmúlttá, fejlődést gátlóvá. Magyarország iparpolitikai átalakulásai, felzárkózási kísérletei pedig idejében elkésztettek, és alacsony hatásfokúak. A céhes, a manufaktúra jellegű, majd a gyári nagyipar, majd a monopóliumok, a multinacionális cégek maguk-maguk idejében kialakult iparpolitikai rendszereihez képest a magyar fáziskésztettség, az állandó „felfelé tekintés” általános jellegűvé vált a középkor, az újkor, majd a legújabb kor eddigi időszakában. Tehát amit a világban az utóbbi évszázadokban fejlett iparnak, hatékony iparpolitikának definiáltak, ahhoz mi magyarok csak felzárkózni törekedtünk, de elérni a fejlettnak számító korszerű technikai paramétereket, és a hozzá kötődő, például emberöltőnkben a vele járó polgári létformát, *polgárosodást*⁶ – társadalmi vetületben, soha nem voltunk képesek.

Botos Balázs a reformkortól kezdve – korszakonként – folyamatosan elemzi az ipart, mint a nemzetgazdaságot lendítő ágazatot. Kossuth és Széchenyi évtizedeiből tételesen bemutatja az önálló nemzeti ipar fontosságát, majd az 1867-es kiegyezés elősegítette magyar kapitalizáció történetét, később a két világháború közötti időszakot, és a KGST iparpolitikájának felemáságát is. Az 1980-as évek végére összeomló keleti piacok, a hazai iparvállalatok belső erőforrás-tartalékainak kimerülése, a hatékonyság romlása lényegében egy új típusú ipartelepítést

Könyvvilág

indikált Magyarországon. Rögzítsük is tényként: a tervezési rendszer voluntarista szemléletben fogant magyar gépgyártás centrikus iparát, való igaz, hogy felváltja egy magasabb műszaki tartalmat megjelenítő, külső tőkebefektetések révén manifesztálódó, a belső vállalati szervezethez magas fokán álló multinacionális vállalati kör által képviselt ipar, amely jellemzően ugyancsak a gépiparban ölt testet. De ez már egy más típusú gépi gyáripar, és általa egy magasabb műszaki tartalommal bíró termék- és szolgáltatáskör jön létre, amelyet a nyugati világ maximális profitkitermelésre szakosodó üzemei állítanak elő Magyarországon is. Kossuth – Friedrich List nyomán – a 19. században az ipar nélküli nemzetet félkarú óriásnak nevezi. Valójában olyan ipari üzemek nélkül, amelyek nem kormányunk gazdaságpolitikai hatóterében vannak, nem tulajdonolja őket az állam, szabályozásban csak gyenge hatásfokkal tudja termelésüket, adózásukat orientálni a nemzeti érdekek irányába, bizony nemzetünk továbbra is félkarú óriás marad. Ezek a recenziót író felvetései. Botos Balázs könyvének mondanója azonban már a megjelenésekor, 2010-ben reflektál a hasonló (később vagy akár permanensen keletkező) vélekedésekre. Egzakt módon, tudományos síkba helyezve teszi. Botos az ipar szerepét a nemzetgazdasági teljesítmények csökkenésének lefékezésében, egyúttal a tartós növekedés, értsd, felzárkózás megalapozásában látja. Ezt az elsődleges követelményt támasztja az iparpolitikával szemben. Tértől, időtől, kormányzati ciklustól függetlenül. Az első polgári kormány idején érzi úgy a könyv szerzője, hogy átalakuló gazdaságból felzárkózó gazdasággá váltunk. A Széchenyi Terv légiogo-

sultságát Leahy–Neary⁴ szerzőpárost citálva abban is fontosnak ítéli, hogy ha egy ország nem rendelkezik gazdasága felfelé ívelő szakaszában távlati fejlesztési tervvel, akkor a növekedésből származó többletbevételek elfecsérelődhetnek. A Széchenyi Nemzeti Fejlesztési Terv alapfilozófiája egy közös gondolkodásra épülő nyitott tervezési folyamat, amely az állami és üzleti szektor közötti partneri viszonyra, a korlátozott állami társfinanszírozásra és a programfinanszírozásra épül. Tekinthesse-e ezek után iparpolitikának a Széchenyi Terv? A szerző válasza: igen. A Széchenyi Terv otthonteremtési, közlekedési, infrastruktúra- és turizmusfejlesztési, munkahelymegtartó programjai jellemzően ipari vállalkozások szintjén koncentráálódtak, illetve ipari vállalkozások révén valósultak meg, vagy később ipari vállalkozások létesítésével működtek tovább. Iparpolitika volt a javából, amely más szakpolitikával is harmonizált.

A 21. század második évtizedébe lépve, azaz a mostanra kialakult helyzetből kiindulva – amikor a magyar ipar több mint háromnegyede külföldi kézben van – a szerző szól a jövő lehetőségeiről, kihívásairól is, természetesen iparpolitikai szemléletben. Az a jó iparpolitika, írja, amely tartalmaz elképzeléseket mind a külföldi, mind a belföldi tulajdonosi szegmensre, kormányzati szerepvállalásra differenciáltan utal, és illeszkedik az Európai Unió iparpolitikai elvárásaihoz. A magyar ipar fejlődése pedig elválaszthatatlan a külgazdasági kapcsolatok alakulásától, az ország külgazdasági stratégiájától, tehát az iparpolitikai fejlesztéseiknek, legyenek azok nemzetközi vállalatoknál vagy hazai kis- és középvállalkozásoknál, jobbára a lehetséges exportpiaci elvárásokhoz kell igazodniuk. Országos ipari körképnek a

Könyvvilág

szerző egy 2010-ben megjelent tanulmányában⁹ lehangolóan írja, hogy ma Magyarországon sokkal jövedelmezőbb vagyongazdálkodással foglalkozni, mint ipari termelésbe fogni, majd a jövőt illetően kifejti, hogy az új polgári kormány munkahely-teremtési programja aligha valósítható meg „újraiparosítás” nélkül. Az Új Széchenyi Terv iparpolitikai vonatkozásai kapcsán a könyv már a kivitelezés vezérgondolatainak számító téziseket is felcsilantja az olvasó előtt, amely idősíkban, a könyv lényegében véget ér.

Az angolszász értelmezés szerint, ha van bankipar, akkor Botos Balázs könyve valamilyen szinten ezt is érinti. Márpedig érinti, sajtóságot Botos Balázs-i aspektusból levezetve. Sőt, a könyv egyik vezérgondolatává válik, amely indirekt bizonyossági tételként éppen a határozottabb hangvételű iparpolitikában való gondolkodás újraélesztését akarva-akaratlan, de kimondja. „Az ipar szemszögéből a válság egyik pozitív hozadéka lehet, hogy a pénzügyi, részben virtuális világról a figyelem egy része a való reálfolyamatok felé terelődött.” Tehát a szerző gondolkodásában eljött az ipari érdekérvényesítés ideje, hiszen a virtuális világ mellett nagyobb figyelem fordul a valós, reálgazdasági folyamatok, így az ipar felé is. A gazdasági növekedés útja elsősorban a reálgazdaság talpra állításán keresztül vezet, amely a szerző gondolatvilágát, iparpolitika fontosságához való viszonyát és az újraiparosítás társadalmi hasznosságát hűen tükrözi.

Iparpolitika és Botos Balázs. Az iparpolitika egy várhatóan újra reneszánszát élő nemzetgazdasági ágazat, a virtuális pénzügyi térből a reálgazdaság felé araszoló nemzetgazdaságok és a világgazdaság új cselekvési területe. A szerző pedig ennek a gazdaságpolitikai ágazatnak az autentikus

ismerője. A Magyar Tudományos Akadémia Ipar- és Vállalatgazdaság-kutató Intézetének elemzője, majd vezetője volt több mint húsz éven át. Az 1990-es évektől az iparpolitika egyik irányítója, helyettes államtitkár, a Magyar Export hitel Biztosító vezérigazgatója. Egyetemi és főiskolai oktató. A Matolcsy György által vezetett gazdasági műhely, és gazdaságpolitikai vitairatok⁶ aktív közreműködője, a Nemzetgazdasági Minisztérium külgazdasági kapcsolatokért felelős helyettes államtitkára. A recenzió címéül adott „felsőfok” jelző így nem csak a szerző tudományos fokozatának, felsőoktatási rangjának, gyakorlati jártasságának szól, hanem az ipari szakágazat jövőbe mutató kitüntetett szerepének is, végső soron a könyv megbecsülendő szakmaiságának. Érdemes elolvasni!

(*Botos Balázs: Az iparpolitika metamorfózisa. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2010, 315 oldal.*)

JEGYZETEK:

¹ Bod Péter Ákos: *Bevezetés a gazdaságpolitikába*. Aula Kiadó, 2006. (Bod a könyvét I. éves közgazdász hallgatóknak írta, és részletesen el kell mondania a tervgazdasági rendszerről és az átmeneti korszak elejéről azt, ami egy 40–70-es éveiben járó értelmiséginek „helyből adódik”).

² *A kapitalizmus politikai gazdaságtana*. Kossuth Könyvkiadó, 1981/1982.

³ Lentner Csaba: *Rendszerváltás és pénzügyi politika*. Akadémiai Kiadó, 2006. (A rendszerváltás egyik céljának kitűzött társadalmi léptékű polgárosodási folyamatok helyett, vagyis önálló, hazai tulajdonosi egzisztenciák és a vele járó polgári létforma kialakulása helyett, nagyobb az esélye a menedzseresedési folyamatoknak, a tulajdonossá válás „cikk-cakkos” kormányzati gazdaságpolitikákkal való terheltsége miatt.)

Könyvvilág

- ⁴ D. Leahy–J. P. Neary: *Robust Rules for Industrial Policy in Open Economies*. The Journal of International Trade and Economic Development, 10/4 December, 2001.
- ⁵ Botos Balázs: *Munkahelyteremtés és újraiparosítás*. Polgári Szemle, 2010/2., 14–27. o.
- ⁶ Matolcsy György és társai: *Megújított szabadelvű és szociális piacgazdaság Magyarországon* (Vitairat). Növekedéskutató Intézet, 2008,
- Matolcsy György és társai: *Jövőkép (75-ök vitairata)*. Növekedéskutató Intézet, 2009,
- Matolcsy György és társai: *Új Széchenyi Terv. A talpra állás és felemelkedés fejlesztéspolitikai programja* (Vitairat). NGM, 2010.